

ŁUKASZ ĆWIKŁA
(UNIWERSYTET ŁÓDZKI)*

W sprawie daty śmierci kasztelana brzezińskiego Piotra (III) Wspinka z Będkowa w 1521 roku

Streszczenie. Piotr Wspinek pochodził z Będkowa, miejscowości położonej w ziemi łęczyckiej, powiecie brzezińskim. Jako pierwszy spośród przedstawicieli swojej rodziny sięgnął po urzędy ziemskie, zostając miecznikiem łęczyckim (1507–1508), chorążym większym łęczyckim (1508–1512), skończywszy na urzędzie kasztelana brzezińskiego (1512–1521). Ten ostatni gwarantował mu już miejsce w senacie. W historiografii datowano jego śmierć na 1527 r., ostatnio jednak przesunięto tę datę na 1524 r. W świetle najnowszych badań należy dokonać jeszcze jednej korekty, gdyż w 1523 r. został odnotowany w źródłach jako nieżyjący, co w konsekwencji stało się podstawą do wnikliwej analizy materiału źródłowego, która skutkowałą przesunięciem daty zgonu Wspinka.

Słowa kluczowe: rodzina Wspinków herbu Wilczekosy, czyli Prus II, Piotr (III) Wspinek z Będkowa, Polska.

Piotr (III) Wspinek wywodził się z Będkowa, miejscowości położonej nad rzeką Wolbórką, która była naturalną granicą między dawnymi województwami: łęczyckim oraz sieradzkim. Wspomniana osada znajdowała się natomiast w granicach łęczyckiego¹ i dlatego też Wspinków pieczętujących się herbem Prus II, czyli Wilczekosy, należy zaliczyć w poczet szlachty łęczyckiej, aczkolwiek trzeba podkreślić, że aktywnie działali również na obszarze Sieradzkiego oraz Sandomierskiego.

Dzięki przedsiębiorczości przodków tytułowego bohatera dziedzice będkowscy powiększyli swoją własność ziemską. Doszli także do wysokich godności

---

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Średniowiecznej, e-mail: lukasz.cwikla@uni.lodz.pl.

¹ Będków, województwo łęczyckie, powiat brzeziński. *Vide: Atlas historyczny Polski, Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie w drugiej połowie XVI wieku*, oprac. K. Chłapowski, A. Dunin-Wąsowiczowa, S.K. Kuczyński, K. Pacuski, E. Rutkowska, S. Trawkowski, M. Wilńska, red. H. Rutkowski, cz. 2 (*Komentarz, Indeksy*), Warszawa 1998, s. 106; S. Zajączkowski, S.M. Zajączkowski, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, cz. 1, Łódź 1966, s. 12.

kościelnych. To Piotr I, czyli dziad przyszłego kasztelana brzezińskiego, zaczął gromadzić majątek wokół rodzinnej miejscowości, aby w ten sposób stworzyć solidne fundamenty pod przyszłą fortunę następnych pokoleń. W 1417 r. przejął działy sąsiadów z Remiszewic, nabywając od nich te we wsiach Kał oraz Kalska Wola, znajdujących się w ziemi sieradzkiej, a położonych naprzeciwko Będkowa². Nie poprzestał jednak na tych transakcjach. Rok później odparł pretensje Anny, żony Mikołaja z Bieliny, do łąki w Będkowie i części lasu koło Olszowy. Dokonał także wymiany z ojcem Anny – otrzymał on dział w Rudniku w zamian za swój w Będkowie³. Dzięki przedsiębiorczości i gospodarności Piotra Wspinkowie *vel* Spinkowie weszli w posiadanie dóbr w Zacharzu⁴. W 1427 r. nabył on część należącą do Paszka, a w następnym roku kolejną, będącą własnością Jakuba, brata Paszka⁵. Do Piotra należał również dział w pobliskiej Rososze, który pozostał w posiadaniu kolejnych pokoleń tej rodziny. W 1466 r. Mikołaj IV Wspinek, syn Jana oraz wnuk Piotra I, dokonał zamiany dóbr ze Stefanem Lubiatowskim z Rosochy, któremu za jego dobra w Rososze dał swój dziedziczny dział w Boczkach oraz dopłacił 50 grzywien⁶. Warto podkreślić, że wspomniana Rosocha była jednym z wielu gniazd szlachty herbu Prus⁷. O wzroście zamożności Piotra I może świadczyć to, że bliżej nieokreślony Tomasz z Będkowa zeznał mu w 1434 r. 2 grzywny długu⁸.

² *Vide*: J. Szymczak, *Śladem Wspinków herbu Wilczekosy, czyli Prus II*, „Herald” 1991, nr 3–4, s. 11; S.M. Zajączkowski, *O wielowioskowej własności szlacheckiej w województwie łęczyckim w XV i pierwszej połowie XVI w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1969, Seria I, z. 60, s. 94.

³ *Księgi sądowe łęczyckie od 1385 do 1419*, cz. 1, [w:] *Teki A. Pawińskiego*, t. IV, Warszawa 1897, nr 3163: „Quid egit Anca conthoralis Nicolai de Bylanow super Spinconem seu Petrum de Bantkow pro quadam commutacione hereditatis pro hereditate patris sui pye memorie in Bantkow et ipse Petrus commutationem sibi dedit in Rudnik et quod sibi debuisse super addare partem borris penes Olszowa et pratum in Bantkow, hanc ipsam Ancam dictus Spinek judicialiter ewasit et iudicium dedit”; *ibidem*, nr 3164: „Quid egit Anca conthoralis Nicolai de Bilanow super Petrum Spinek de Bantkow, quia tu fecisti commutationem cum patre meo pije memorie, dedisti sibi hereditatem dictam Rudnik pro hereditate Bantkow et super istam commutationem patri meo addere debuisti borram penes Olszowa et pratum in Bantkow et sic nominata Anca pro eadem borra et prato perpetuum silencium debet habere, quia ipse Petrus Spinek judicialiter ewasit et iudicium dedit. Presentibus in eadem data ut supra”.

⁴ Zacharz należał do szlachty pieczętującej się herbem Wilczekosy. W 1407 r. na liście studentów Akademii Krakowskiej znalazł się Mikołaj, syn Piotra Kamockiego z Zacharza. *Vide*: *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, przy współpracy R. Grzesika, t. I, Kraków 2004, s. 65.

⁵ T. Nowak, *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003, s. 457.

⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], *Księgi grodzkie łęczyckie* [dalej: KGL], ks. 2, k. 597.

⁷ W 1413 r. został odnotowany Jan z Rosochy, który należał do szlachty herbu Wilczekosy. *Vide*: A. Gieysztor, *Fragmety zapisek herbowych piotrkowskich i radomskich województwa sieradzkiego XIV i XV w.*, „Przegląd Historyczny” 1948, t. XXXVII, nr 79, s. 391.

⁸ AGAD, *Księgi ziemskie brzezińskie* [dalej: KZB], ks. 1–2, k. 203.

Nie była to duża suma pieniędzy, niemniej jednak udzielanie drobnych pożyczek okolicznej szlachcie dowodzi pewnego potencjału finansowego Piotra.

Widać zatem wyraźnie, że dziadek Piotra (III) Wspinka dążył do zgromadzenia wokół rodzinnego gniazda jak największej własności ziemskiej, która miała stanowić zaplecze gospodarcze dla kolejnych pokoleń tej rodziny. Nie sposób pominąć również brata Piotra I, czyli Adama z Będkowa (zm. 1451), który należał do elity intelektualnej swoich czasów. W 1410 r. był kapelanem nadwornym Władysława Jagiełły. Ponadto w 1413 r. został archiprezbiterem kościoła Mariackiego w Krakowie. W Bolonii uzyskał doktorat z prawa kanonicznego (1423). Skumulował wiele godności kościelnych, gdyż był kanonikiem gnieźnieńskim, katedralnym krakowskim, poznańskim, rudzkim, sandomierskim i dziekanem kieleckim⁹. On także – a może nawet przede wszystkim – przyczynił się do wzrostu zamożności Wspinków, gdyż czerpał dochody z pełnienia wielu beneficjów kościelnych.

Warty przypomnienia jest również fakt, że 24 listopada 1431 r. Piotr został odnotowany wraz z Janem z Grodzienia (ziemia dobrzyńska) przy okazji nagany szlachectwa Jana Kraski z Łubnicy herbu Belina. Obaj świadczyli wówczas jako przedstawiciele heraldycznego rodu Prusów, czyli w tym wypadku jako *nobiles* herbu Wilczekosy ze strony matki¹⁰. Warto również dodać, że przywołany Jan Kraska był zamieszany w aferę dotyczącą Zofii Holszańskiej, która została oskarżona o niewierność małżeńską¹¹.

Pora przyjrzeć się głównemu bohaterowi podjętych tu rozważań. Piotr (III) był drugim pod względem starszeństwa synem Mikołaja (III) ze Skotnik (zm. 1488). Po raz pierwszy pojawił się na kartach źródeł pisanych w 1476 r., kiedy wraz ze swoim młodszym bratem Andrzejem został odnotowany jako student Akademii Krakowskiej¹². Nie wybrał on jednak jego wzorem stanu kapłańskiego i pozostał osobą świecką. Dodajmy tylko, że Andrzej osiągnął godność kanonika gnieźnieńskiego, ale nie zrobił większej kariery kościelnej, gdyż umarł w stosunkowo młodym wieku – w 1493 r. w Rzymie¹³.

⁹ A. Szymczakowa, J. Szymczak, *Legaty testamentowe kanonika krakowskiego Adama z Będkowa z 1451 roku dla rodziny*, [w:] *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jurczko, F. Leśniak, Z. Noga, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, Folia 21, „Studia Historica” III, 2004, s. 421.

¹⁰ *Prawo polskie w praktyce sądowej XIV i XV wieku*, [w:] *Starodawne prawa polskiego pomniki z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych, głównie zaś z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej*, t. II, wyd. A.Z. Helcel, Kraków 1870, nr 2344: „de clenodio materno wilcze koszy et de proclamate Pruszy”.

¹¹ A. Gąsiorowski, *Kraska Jan h. Belina*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XV, Wrocław 1970, s. 204. *Vide*: J. Szymczak, *O Wspinkach z Będkowa i podziale ich majątku w 1464 r. raz jeszcze*, „Rocznik Łódzki” 2016, t. LXIV, s. 60.

¹² *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego...*, s. 384, 389.

¹³ J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych. Podług źródeł archiwalnych*, t. III, Gniezno 1883, s. 581.

W wyniku kolejnego już podziału majątkowego przeprowadzonego w rodzinie Wspinków¹⁴, którego dokonano 13 maja 1488 r., Piotrowi przypadł dział w mieście Będkowie, wieś Będków, Zacharz w ziemi łeczyckiej oraz połowa wsi Klew w ziemi sandomierskiej¹⁵. Jego żoną była Anna Piekarska herbu Dębno, która zapisała swemu małżonkowi wieś Siewieruszki Wielkie w ziemi sieradzkiej¹⁶. Dzięki ostatnim ustaleniom wiadomo również, że 16 listopada 1493 r. Piotr (III) został mianowany starostą uniejowskim przez kardynała Fryderyka Jagiellończyka¹⁷. Wymowny niech będzie fakt, że tenuta uniejowska stanowiła największy kompleks majątkowy w ziemi sieradzkiej, należący do Kościoła gnieźnieńskiego, gdyż w skład tego klucza wchodziły miasta Uniejów i Turek, a także 27 okolicznych wsi¹⁸. Widać zatem wyraźnie, że Piotr otrzymał niezwykle odpowiedzialne zadanie administrowania dobrami kościelnymi. Było to dla niego bardzo cenne doświadczenie. Co najważniejsze – jego działalność jako administratora musiała zostać pozytywnie oceniona, a praktyka zaprocentowała w latach następnych, gdyż w wystawionym przez siebie dokumencie pod datą 20 grudnia 1520 r. wystąpił jako starosta kluczy: wieluńskiego i sędziejowickiego¹⁹. Do tej pory w historiografii starostwo uniejowskie przypisywano Piotrowi (II) Wspinkowi, stryjowi Piotra (III) – uczynił tak chociażby Jan Korytkowski, który nie miał przecież większej wiedzy na temat Wspinków²⁰. Analiza dokumentu przysięgi pozwoliła jednak na prawidłowe zidentyfikowanie tajemniczego Piotra Wspinka (*Ego Petrus Wspynnek*) jako Piotra (III), gdyż w tym uroczystym akcie próżno szukać predykatu stanowego charakterystycznego dla osoby duchownej²¹. Można jednak zakładać, że wspomniany Piotr II w jakiś sposób przyczynił się do objęcia przez Piotra (III) tenuty uniejowskiej, gdyż w 1447 r. wszedł do kapituły gnieźnieńskiej, a zatem te

¹⁴ Pierwszy raz dziedzice z Będkowa dokonali podziału 1 I 1464 r. *Vide*: J. Szymczak, *Dział rodzinny Wspinków z Będkowa w 1464 roku*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie”. *Prace ofiarowane jubileuszowo Profesorowi Aleksandrowi Swieżawskiemu*, „Zeszyty Historyczne” 1994 [1995], z. 2, s. 155–160; i d e m, *O Wspinkach z Będkowa i podziale ich majątku w 1464 roku*, s. 59–79.

¹⁵ AGAD, KZB, ks. 1–2, k. 534.

¹⁶ A. Szymczakowa, *Potworowscy i Piekarscy herbu Dębno w średniowieczu*, [w:] *Między tekstem a znakiem. Prace ofiarowane Profesor Barbarze Trelińskiej w 70 rocznicę urodzin*, red. A. Jaworska, S. Górzyński, Warszawa 2013, s. 325.

¹⁷ Ł. Ćwikła, *Piotr III Wspinek z Będkowa starostą uniejowskim w 1493 r.*, „Rocznik Łódzki” 2016, t. LXIV, s. 216.

¹⁸ *Vide*: J. Warężak, *Rozwój uposażenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w średniowieczu z uwzględnieniem stosunków gospodarczych w XIV i XV w.*, Lwów 1929, s. 63–64; J. Topolski, *Rozwój latyfundium arcybiskupstwa gnieźnieńskiego od XVI do XVIII wieku*, Poznań 1958, s. 79; J. Szymczak, *Uniejów do schyłku XVI wieku*, [w:] *Uniejów. Dzieje miasta*, red. J. Szymczak, Łódź–Uniejów 1995, s. 96–97.

¹⁹ AGAD, Księgi miasta Wielunia, ks. 1, k. 76v. *Vide*: T. Grabarczyk, T. Nowak, *Migracje ludności*, [w:] *Wieluń. Monografia miasta*, t. I, red. A. Szymczakowa, Łódź–Wieluń 2011, s. 146.

²⁰ J. Korytkowski, *op. cit.*, s. 580.

²¹ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Dyplomy Gnieźnieńskie, sygn. 532.

kręgi kościelne były mu niewątpliwie dobrze znane²². Jeśli wziąć pod uwagę fakt, że zmarł w 1496 r., czyli ledwie trzy lata po oficjalnej inauguracji swego bratanka jako starosty, to można zaryzykować przypuszczenie, że była to jedna z jego ostatnich spraw, którą – posługując się nieco kolokwialną retoryką – załatwił na korzyść swojego krewnego, przyczyniając się do wzrostu zamożności rodziny.

Nie ulega natomiast wątpliwości, że w czasie obejmowania w zarząd starostwa uniejowskiego Piotr (III) nie odgrywał większej roli politycznej ani w powiecie brzezińskim, ani tym bardziej na obszarze całego województwa łęczyckiego. Mimo to należy zadać sobie pytanie, dlaczego tytułowy bohater jest dla nas tak ważny? Otóż to właśnie Piotr (III) jako pierwszy przedstawiciel rodziny Wspinków sięgnął w pierwszej dekadzie XVI w. po urzędy ziemskie. Może wydawać się to nieco dziwne, gdyż Wspinkowie pojawili się na kartach źródeł pisanych u schyłku XIV w., musieli zatem czekać ponad sto lat na to, aby ich reprezentant mógł odegrać jakąś rolę polityczną, przynajmniej na powiatowym partykularzu. Piotr (III) zaczął od niezbyt wysokiego w hierarchii ziemskiej urzędu miecznika łęczyckiego pełnionego w latach 1507–1508, następnie w latach 1508–1512 był chorążym większym łęczyckim, skończył zaś na urzędzie kasztelana brzezińskiego w latach 1512–1521²³. Ten ostatni zapewniał mu już miejsce w senacie.

Widać zatem wyraźnie, że z biegiem czasu Piotr awansował w hierarchii urzędniczej, mógł wszakże odnotować na swoim koncie łącznie trzy urzędy. Z rodziny Wspinków zrobił największą karierę polityczną – doszedł do godności kasztelana. Wspomnijmy tylko, że jego brat, czyli Mikołaj V był wojskim większym sieradzkim w latach 1510–1529²⁴, nie mógł się zatem równać z Piotrem pod względem liczby czy prestiżu pełnionych funkcji. Należy także pamiętać, że Piotr był szwagrem Macieja Drzewickiego herbu Ciołek, biskupa wrocławskiego, gdyż pojął za żonę jego siostrę Elżbietę, a w 1515 r. ustanowił go oraz jego brata Adama Drzewickiego, kasztelana radomskiego²⁵, i swojego bratanka Stanisława, czyli syna Piotra (III), opiekunami swoich dzieci na wypadek swojej śmierci²⁶.

Wracając do postaci tytułowego bohatera, należy podkreślić, że oprócz wspomnianej roli politycznej, jaką odegrał, starał się także o powiększenie własności ziemskiej rodziny. W 1520 r. otrzymał od Piotra Rowieńskiego wieś Zawodów²⁷ w zamian za część wsi Będkówek i dopłatę 300 grzywien²⁸. Na tym jednak nie koniec, jeśli chodzi o jego działalność gospodarczą, gdyż w tym samym roku stanął

²² J. Chwałibińska, *Ród Prusów w wiekach średnich*, Toruń 1948, s. 77.

²³ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, nr 389, 244, 15.

²⁴ *Ibidem*, nr 1360.

²⁵ *Urzednicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, nr 435.

²⁶ AGAD, KZB, ks. 3–4, k. 83–83v.

²⁷ Zawodów (ob. Zawadów), województwo sieradzkie, powiat piotrkowski – *Atlas historyczny Polski, Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie...*, s. 136.

²⁸ AGAD, Księgi grodzkie sieradzkie. Libri inscriptionum [dalej: GSI], ks. 3–4, k. 75–77.

w sądzie ziemskim w powiatowych Brzezinach, aby uzyskać od Feliksa, Bartłomieja i Stanisława Lubiатовskich – zresztą swoich współrodowców – możliwość dokonania oględzin 94 drzew sosnowych rosnących w ich lesie w Gutkowie, które miały posłużyć do wybudowania ogrodzenia²⁹. Fakt ten sugeruje niewątpliwą chęć Piotra do dokonania jakiejś większej inwestycji. Być może chciał otoczyć parkanem dwór znajdujący się w Będkowie lub wymienić już istniejący na zupełnie nowy. Należy docenić wymienione poczynania Piotra Wspinka, ale trzeba pamiętać, że ze względu na pełnione funkcje nie mógł zapewne skoncentrować całej swojej uwagi na polu gospodarczym. Nie ulega wątpliwości, że obowiązki kasztelana musiały absorbować go najbardziej. Dodajmy tylko, że kasztelanowie mieli uprawnienia wojskowe oraz sądowe, brali też udział w różnego rodzaju zgromadzeniach, w czasie których władcy publicznie wymierzali sprawiedliwość³⁰.

Po nakreśleniu sylwetki Piotra (III) Wspinka należy podjąć rozważania sformułowane w tytule tego artykułu. W historiografii panuje bowiem małe zamieszanie, jeśli chodzi o dokładną datę śmierci naszego bohatera. Przez blisko półwiecze pokutował w literaturze przedmiotu pogląd, jakoby zmarł on w 1527 r.³¹ Stanowisko to opierało się na przesłance źródłowej zawartej w Metryce Koronnej. Wówczas Anna, wdowa po Wspinku, sprzedała swoje działy Janowi Rozdrażewskiemu, kasztelanowi kamińskiemu za 6000 złp w mieście Działoszyce oraz wsie Chmielów, Dziekanowice, Szczodrkowice, Jazłowice³², Irzykowice, Szyszczycy, Jakubowice, Pirocice, Słupów, Niewiatrowice, Jastrzębniki, Parszywka, Przeclawka oraz Wolica³³. Wszystkie wymienione miejscowości znajdowały się na pograniczu województw krakowskiego (powiat proszowicki) oraz sandomierskiego (powiat wiślicki). Fakt, że przez tak długi czas powoływano się na tę datę oraz na cytowa-

²⁹ AGAD, KZB, ks. 3–4, k. 209v.

³⁰ Szeroko na temat prerogatyw kasztelanów *vide*: A. Szymczakowa, *Urzędnicy łęczyccy i sieradzcy do połowy XV wieku*, Łódź 1984, s. 96–105.

³¹ *Vide*: J. Chwałibińska, *op. cit.*, s. 77.

³² Identyfikacja tej miejscowości przysparza najwięcej problemów, gdyż nie znajdujemy jej w pobliżu miasta Działoszyce – a przecież z dokumentu sprzedaży wynika, że chodziło o wsie położone w najbliższym otoczeniu tego ośrodka miejskiego. Dlatego też według wszelkiego prawdopodobieństwa w grę może wchodzić wieś Jazdowice, która znajdowała się w województwie krakowskim, powiecie proszowickim, w parafii Działoszyce. *Vide*: *Atlas historyczny Polski. Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku*, oprac. K. Chłapowski, J. Duma, K. Follprecht, J. Laberschek, Z. Noga, M. Piber-Zbieranowska, Z. Piech, E. Rutkowska, H. Rutkowski, R. Skowron, J. Supruniuk, M. Wilska, M. Zbieranowski, red. H. Rutkowski, cz. 2 (*Komentarz, Indeksy*), Warszawa 2008, s. 261.

³³ AGAD, Metryka Koronna, ks. 40, k. 654–656; *Matricularum Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur*, wyd. T. Wierzbowski, cz. 4, t. II, Warszawa 1912, nr 15167: „Anna relicta Petri Wspynek de Bantkow, castellani Brzeziniensis, sortem suam bonorum oppidi Działoschycze ac villarum Chmyelow, Dziekanowycze, Szczotrkowycze, Jaslówycze, Jrzykowycze, Schyschycze, Jakubowycze, Pyroczyce, Słupow, Nyewyatrowycze, Jastrąmbnyki, Parschewka, Przedslawka et Wolycza Ioanni Rosdrazowski, castellano Camenensi, pro 600 fl. vendit”.

na zapiskę, nie może na pewno budzić zdziwienia. Podkreślmy, że w pierwszej monografii na temat rodu Prusów z 1948 r. autorstwa Jadwigi Chwalibińskiej badaczka opierała się przede wszystkim na źródłach wydanych drukiem, zatem nie mogła znać potencjalnych danych znajdujących się w materiale rękopiśmiennym. Poza tym kwerenda ksiąg ziemskich i grodzkich dla wszystkich ziem polskich, na których działali heraldyczni Prusowie, byłaby zbyt wielkim i czasochłonnym przedsięwzięciem dla jednego badacza. Wymowny niech będzie również fakt, że wspomniana monografia jest opublikowaną pracą magisterską autorki, a na tym szczeblu zaawansowania tak szeroko zakrojone poszukiwania archiwalne byłyby wręcz niemożliwe. W związku z powyższym należy stwierdzić – i nie będzie to zarzut wobec badaczki – że nie mogła ona znać innej daty śmierci Wspinka niż ta opublikowana w sumariuszu Metryki Koronnej. Reasumując dotychczasowe ustalenia, odnotowujemy w tym miejscu pierwszą datę, czyli 3 kwietnia 1527 r., która otwiera wachlarz perspektyw w tym zakresie.

Kolejna możliwość w tej kwestii każe nam przesunąć datę zgonu Wspinka aż o trzy lata wstecz. W świetle ostatnich ustaleń piszącego te słowa Piotr zmarł przed 10 maja 1524 r.³⁴ Wówczas w sądzie grodzkim w wojewódzkiej Łęczycy stanęła Anna, wdowa po Piotrze, i zeznała, że była winna 46 grzywien Stanisławowi z Będkówka, synowi nieżyjącego Jana³⁵. Definitywnie wykluczyło to rok 1527 jako *terminus ad quem* śmierci Piotra (III) Wspinka.

Jednak i ta hipoteza szybko się zdezaktualizowała, na co niewątpliwy wpływ miała dalsza kwerenda zapisów w księgach ziemskich brzezińskich. Zapisów tym bardziej wiarygodnych, gdyż na pewno bliżej – także z logistycznego punktu widzenia – oraz łatwiej było przybyć okolicznej szlachcie do Brzezin niż do wojewódzkiej Łęczycy, co przecież czynił nasz bohater. W świetle nowo odkrytych źródeł należy bowiem przyjąć, że Piotr Wspinek zmarł przed 5 maja 1523 r. Poświadcza to zapis sądu ziemskiego w Brzezinach, kiedy to odbył się „terminus nobilibus Cristofero heredi de Wyrzbye et Magna Rawycza de terra et districtu Ravensi inscriptus parte ex una et Stanislao heredi de Banthkowo filio olim Generosi Petri Wszpynek de eadem Banthkowo castalani Brzeziniensi eidem per nobilem Gregorium de Goszlawycze tamquam cittato inscriptus parte ex altera continuatur ad proximos terminos terrestres Brzezynenses talis qualis hodie fieri debuit”³⁶. Z cytowanej zapiski wyraźnie wynika, że Piotr nie żył już w maju 1523 r., a tym razem w sądzie nie stawiała się Anna Piekarska, czyli żona Wspinka, a jego jedyny syn Stanisław, który wystąpił jako dziedzic Będkowa. Istnieją jednak poszlaki mówiące o tym, że jego ojciec zmarł jeszcze wcześniej. Od 1521 r. daje się zauważyć pewną tendencję, jeśli chodzi o roczki sądowe z udziałem (a raczej w związku z absencją) kasztelana Piotra. Zastanawia bowiem to, że w 1521 r. toczył się spór

³⁴ Ł. Cwikła, *op. cit.*, s. 215.

³⁵ AGAD, KGL, ks. 14, k. 242.

³⁶ AGAD, KZB, ks. 3–4, k. 275.

przeciwko znanym nam już braciom z Lubiatowa, ale na termin sądowy Piotr nie stawiał się osobiście, lecz reprezentowany był przez Macieja Niewiadowskiego z Łagiewnik. Dodajmy, że roczek ten odbywał się 15 maja³⁷. Analogicznie było w przypadku sprawy z Janem Duninem z Ujazdu, któremu następnego dnia, tj. 16 maja, powinien spłacić 30 kop groszy długu w imieniu nieżyjącego już wówczas Bartłomieja z Leżenic, tenutariusza Przedborza. Nie wywiązał się z tego zobowiązania, gdyż dotknęły go kary, tzw. siedemdziesiąta i pięćdziesiąta, co sugeruje, że nie stawiał się w sądzie³⁸. Należy zwrócić uwagę, że wówczas został odnotowany jako kasztelan brzeziński. Roczek ten odbył się miesiąc później niż przyjmowana dotąd data 16 kwietnia 1521 r. jako ostatni udokumentowany zapis na temat Piotra jako kasztelana brzezińskiego³⁹. Jednocześnie wiadomo, że jego następcą na tym urzędzie, czyli Mikołaj Woźnicki, poświadczony jest z tą godnością już 18 czerwca 1521 r.⁴⁰

W związku z zasygnalizowanymi wątpliwościami pojawiają się kolejne znaki zapytania. Trzymając się hipotezy, że Piotr pełnił urząd kasztelana do 16 maja 1521 r., należy rozważyć dwie możliwości. Po pierwsze, mógł zrzec się urzędu po tej właśnie dacie ze względu na pogarszający się stan zdrowia i być może żył do ok. 1523 r., czyli mniej więcej do momentu, kiedy w sądzie ziemskim w Brzezinach stanął jego syn Stanisław. Istnieje wszakże jeszcze jedna propozycja interpretacyjna. Z uwagi na fakt, że Piotr nie został odnotowany w źródłach w latach 1522–1523 (nie spotykamy go w Brzezinach, Łęczycy czy Sieradzu), można zakładać, że zmarł jako kasztelan brzeziński, czyli niedługo po 16 maja 1521 r. Jeśli tak było, to należy przyjąć, że zakończył żywot po 16 maja a przed 18 czerwca 1521 r., kiedy kasztelaninę brzezińską objął nowy gospodarz. Koncepcji tej wcale nie podważa fakt, że Stanisław wystąpił jako syn nieżyjącego Piotra (III) dopiero w 1523 r. Dość powiedzieć, że w 1534 r., czyli długo po śmierci kasztelana Piotra, wraz z matką Anną podzielili się majątkiem. Ta ostatnia hipoteza winna znaleźć nasze uznanie, gdyż z milczenia źródeł zdaje się wynikać, że tytułowy bohater zmarł w 1521 r.

Dalsze losy jego majątku spoczęły w rękach żyjącej jeszcze żony Anny oraz syna Stanisława. Dnia 4 sierpnia 1534 r. Annie przypadły Wola Kiełczowa, Wola Kalska w ziemi sieradzkiej, Zacharz, Rosocha, Będkówek oraz dwór w Będkowie. Z kolei Stanisław otrzymał Łekawę, Zawodów, Wolę Łekawską w ziemi sieradzkiej oraz grunty w Będkowie⁴¹.

Przy tej okazji należy zasygnalizować jeszcze jeden problem natury identyfikacyjnej. Do tej pory w literaturze przedmiotu znany był tylko jeden Stanisław

³⁷ *Ibidem*, k. 219.

³⁸ *Ibidem*, k. 239v.

³⁹ *Urzednicy wojewodztw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku...*, nr 15.

⁴⁰ *Ibidem*, nr 16.

⁴¹ AGAD, KGL, ks. 20A, k. 337–338.

Wspinek, który pełnił godność kasztelana małogoskiego (1530–1531)⁴² oraz starosty lelowskiego (1521–1530)⁴³ i to właśnie on był uznawany za syna kasztelana Piotra i Anny Piekarskiej. Istotne jest jednak to, że ich domniemany potomek nie został wymieniony w cytowanych przez nas źródłach z żadnym z tych urzędów, co trudno sobie wyobrazić, gdyż pisarze ziemscy zazwyczaj skrzętnie odnotowywali tego typu informacje. Ponadto przyjmuje się, że zmarł on przed 12 października 1531 r.⁴⁴ Tymczasem w zapiskach za lata następne występuje Stanisław Wspinek, który był – i kwestia ta nie budzi żadnych wątpliwości – synem kasztelana Piotra, co dobitnie potwierdza określenie filiacyjne⁴⁵. Istnieją wszakże jeszcze inne poszlaki, które poświadczają zasygnalizowaną tezę. Stanisław, syn Piotra, miał żonę Katarzynę z Kleczewa (woj. kaliskie, powiat koniński), a w 1542 r. małżonkowie jako dziedzice Będkowa zapisali sobie wzajemnie dożywocie⁴⁶. Z kolei żoną Stanisława, starosty lelowskiego i kasztelana małogoskiego, była Anna z Kamieńca⁴⁷. Ewidentnie zatem należy wykluczyć tożsamość wspomnianych imienników.

Przeprowadzone tu wywody świadczą natomiast, że Piotr (III) Wspinek zmarł po 16 maja a przed 18 czerwca 1521 r. W świetle poczynionych ustaleń i przyjętej przez nas wersji wydarzeń wynika, że pełnił on urząd kasztelana brzezińskiego o jeden miesiąc dłużej, niż dotąd sądzono. Artykuł ten należy potraktować jako skromny przyczynek nie tylko do biogramu kasztelana brzezińskiego, lecz także do dziejów rodziny Wspinków, którzy przynajmniej w XIV w. osiedlili się w Będkowie.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie

Dyplomy Gnieźnieńskie, sygn. 532.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Księgi grodzkie łączyckie, ks. 2, 14, 20A.

---

⁴² *Urzednicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, nr 147.

⁴³ J. Szymczak, *Śladem Wspinków...*, s. 16; *Matricularum Regni Poloniae Summaria...*, cz. 4, t. I, ed. T. Wierzbowski, Warszawa 1905, nr 5464.

⁴⁴ *Urzednicy województwa sandomierskiego...*, nr 147.

⁴⁵ AGAD, KGŁ, ks. 20A, k. 337: „Anna relicta olim Generosi Petri Wspynek de Banthkowo castellani Brzeziniensi ex una et Stanislaus Wspynek filius preffati olim Generosi Petri legitimus”.

⁴⁶ AGAD, GSI, ks. 19, k. 510. Dziękuję Pani Profesor Alicji Szymczakowej za wskazanie tej zapiski.

⁴⁷ *Vide*: J. Szymczak, *Śladem Wspinków...*, s. 15–16.

Księgi grodzkie sieradzkie. Libri inscriptionum, ks. 3–4, 19.

Księgi miasta Wielunia, ks. 1.

Księgi ziemskie brzezińskie, ks. 1–2, 3–4.

Metryka Koronna, ks. 40.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE I WYDAWNICTWA ŹRÓDŁOWE

Gieysztor A., *Fragmety zapisek herbowych piotrkowskich i radomskich województwa sieradzkiego XIV i XV w.*, „Przegląd Historyczny” 1948, t. XXXVII.

Księgi sądowe łęczyckie od 1385 do 1419, cz. 1, [w:] *Teki A. Pawińskiego*, t. IV, Warszawa 1897.

Matricularum Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, wyd. T. Wierzbowski, cz. 4, t. II, Warszawa 1912.

Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, przy współpracy R. Grzesika, t. I, Kraków 2004.

Prawo polskie w praktyce sądowej XIV i XV wieku, [w:] *Starodawne prawa polskiego pomniki z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych, głównie zaś z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej*, t. II, wyd. A. Z. Helcel, Kraków 1870.

OPRACOWANIA

Atlas historyczny Polski. Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku, oprac. K. Chłapowski, J. Duma, K. Follprecht, J. Laberschek, Z. Noga, M. Piber-Zbieranowska, Z. Piech, E. Rutkowska, H. Rutkowski, R. Skowron, J. Supruniuk, M. Wilska, M. Zbieranowski, red. H. Rutkowski, cz. 2 (*Komentarz, Indeksy*), Warszawa 2008.

Atlas historyczny Polski. Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie w drugiej połowie XVI wieku, oprac. K. Chłapowski, A. Dunin-Wąsowiczowa, S.K. Kuczyński, K. Pacuski, E. Rutkowska, S. Trawkowski, M. Wilska, red. H. Rutkowski, cz. 2 (*Komentarz, Indeksy*), Warszawa 1998.

Chwalibińska J., *Ród Prusów w wiekach średnich*, Toruń 1948.

Ćwikła Ł., *Piotr III Wspinek z Będkowa starostą uniejowskim w 1493 roku*, „Rocznik Łódzki” 2016, t. LXIV, s. 213–220.

Gąsiorowski A., *Kraska Jan h. Belina*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XV, Wrocław 1970, s. 204–205.

Grabarczyk T., Nowak T., *Migracje ludności*, [w:] *Wieluń. Monografia miasta*, t. I, red. A. Szymczakowa, Łódź–Wieluń 2011.

Korytkowski J., *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych. Podług źródeł archiwalnych*, t. III, Gniezno 1883.

Nowak T., *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003.

Szymczak J., *Dział rodzinny Wspinków z Będkowa w 1464 roku*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie”. *Prace ofiarowane jubileuszowo Profesorowi Aleksandrowi Świeżawskiemu*, „Zeszyty Historyczne” 1994 [1995], z. 2, s. 155–160.

Szymczak J., *O Wspinkach z Będkowa i podziale ich majątku w 1464 roku raz jeszcze*, „Rocznik Łódzki” 2016, t. LXIV, s. 59–79.

Szymczak J., *Śladem Wspinków herbu Wilczekosy, czyli Prus II*, „Herald” 1991, nr 3–4, s. 11–17.

- Szymczak J., *Uniejów do schyłku XVI wieku*, [w:] *Uniejów. Dzieje miasta*, red. J. Szymczak, Łódź–Uniejów 1995, s. 59–107.
- Szymczakowa A., *Potworowscy i Piekarscy herbu Dębno w średniowieczu*, [w:] *Między tekstem a znakiem. Prace ofiarowane Profesor Barbarze Trelińskiej w 70 rocznicę urodzin*, red. A. Jaworska, S. Górzyński, Warszawa 2013.
- Szymczakowa A., *Urzednicy łączycy i sieradzcy do połowy XV wieku*, Łódź 1984.
- Szymczakowa A., Szymczak J., *Legaty testamentowe kanonika krakowskiego Adama z Będkowa z 1451 roku dla rodziny*, [w:] *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, Folia 21, „Studia Historica” III, 2004, s. 421–429.
- Topolski J., *Rozwój latyfundium arcybiskupstwa gnieźnieńskiego od XVI do XVIII wieku*, Poznań 1958.
- Urzednicy województw łączyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993.
- Urzednicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i A. Falińska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993.
- Warężak J., *Rozwój uposażenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w średniowieczu z uwzględnieniem stosunków gospodarczych w XIV i XV w.*, Lwów 1929.
- Zajączkowski S.M., *O wielowioskowej własności szlacheckiej w województwie łączyckim w XV i pierwszej połowie XVI w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1969, Seria I, z. 60.
- Zajączkowski S., Zajączkowski S.M., *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łączyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, cz. 1, Łódź 1966.

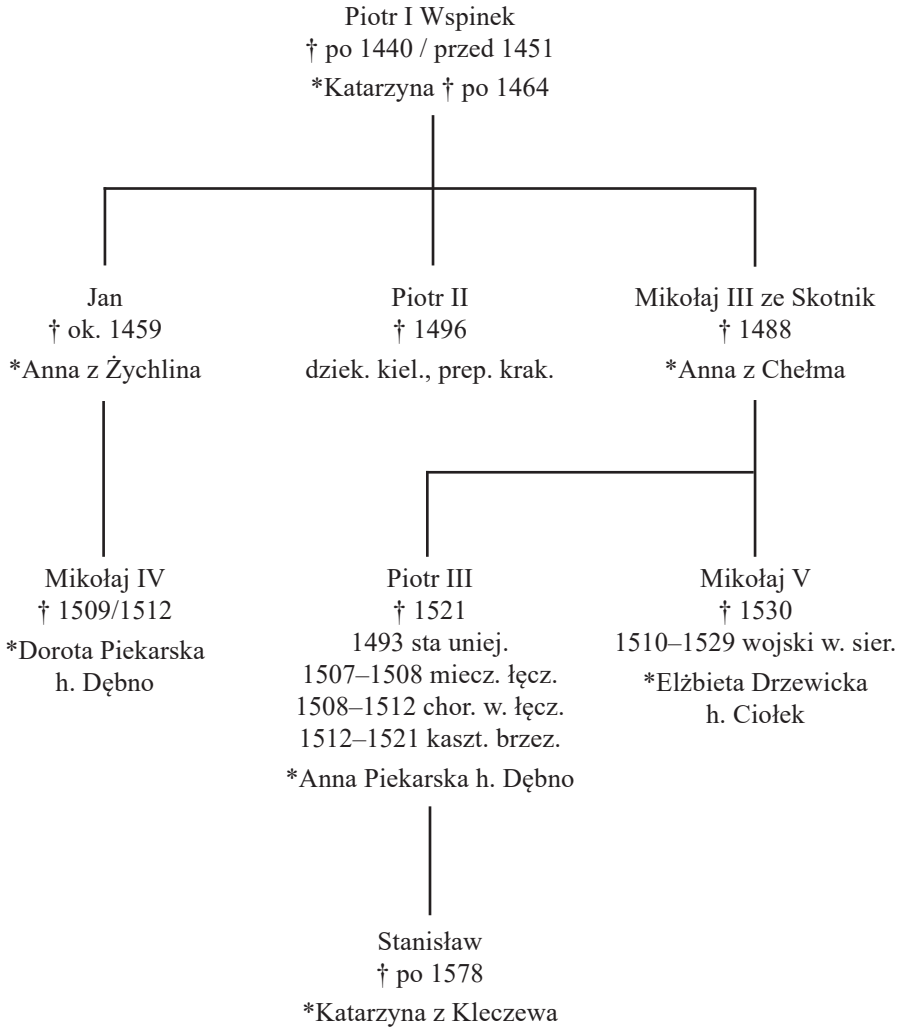
ŁUKASZ ĆWIKŁA

In the question of the death of Peter (III) Wspiniek from Będków (castellan in Brzeziny) in 1521

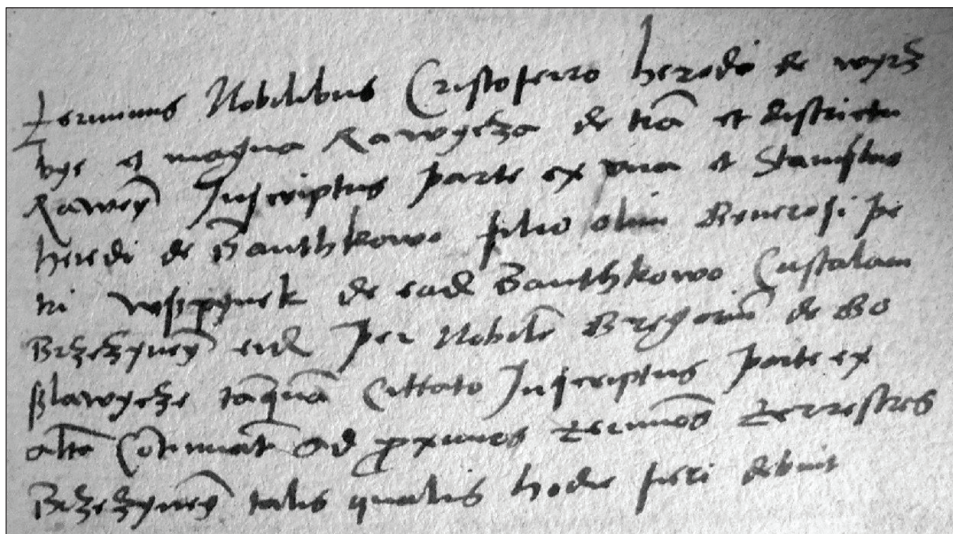
Peter (III) came from Będków, a town located on the border of the Łęczycza and Sieradz voivodeships. As the first of his family reached officials. He was a swordfish (1507–1508), standard-bearer (1508–1512) and castellan in Brzeziny (1512–1521). As a castellan Peter was able to sit in the senate. So far in the historiography there has been a view that Peter died in 1527. However, in the light of recent findings the date of his death has been postponed in 1524. In connection with newly discovered sources, the author of this article proposed a new date of Peter's death. Well, in 1523 Stanisław Wspiniek, the son of Peter, arrived Brzeziny and a trace of his visit is a record in terrestrial book which shows that Peter was dead.

Keywords: Family Wspiniek of arms Wilczekosy, or II of Prussia, Peter (III) Wspiniek from Będków, Poland.

**Tablica genealogiczna Wspinków z Będkowa w XV–XVI w.
(Gałąź skotnicka)**

Aneks 1

Źródło: AGAD, KZB, ks. 3-4, k. 275.

terminus nobilibus Cristofero heredi de Wyrzbye et Magna Rawycza de terra et districtu Ravensi inscriptus parte ex una et Stanislao heredi de Banthkowo filio olim Generosi Petri Wszpynek de eadem Banthkowo castalani Brzezynensis eidem per nobilem Gregorium de Goszlawycze tamquam cittato inscriptus parte ex altera continuatur ad proximos terminos terrestres Brzezynenses talis qualis hodie fieri debuit